

a jeslí, úprava podmínek pro částečné úvazky atd. Avšak pro jejich prosazení bez prvotní změny genderových představ zřejmě nebude dostatečná politická podpora. Jak již bylo uvedeno, autorky končí svoji knihu otázkou „Co s tím?“ Odpovědi musíme hledat v dalších výzkumech, a to zvláště ve výzkumech výjimečných případů (osob, jejichž životy se od dominantních ženských a mužských trajektorií liší) a ve výzkumech kulturně-komparativních, které prostřednictvím rozdílů mezi společnostmi mohou naznačit, kudy lze do zacikleného genderového řádu proniknout.

Literatura

Bamberg, M. G. 1997. „Oral versions of personal experience: Three decades of narrative analysis.“ *Journal of Narrative and Life History*, Vol. 7: 1–4.

Jost, J. T., Banaji, M. R., Nosek, B. A. 2004. „A decade of system justification theory: Accumulated evidence of conscious and unconscious bolstering of the status quo.“ *Political Psychology*, Vol. 25, No. 6: 881–919.

Jost, J. T., Kay, A. C. 2005. „Exposure to Benevolent Sexism and Complementary Gender Stereotypes: Consequences for Specific and Diffuse Forms of System Justification.“ *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 88, No. 3: 498–509.

Rubin, H., Rubin, I. 1995. *Qualitative interviewing: The art of hearing data*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Stajkovic, A. D., Luthans, F. 1998. „Self-efficacy and Work-Related Performance: A Meta-Analysis.“ *Psychological Bulletin*, Vol. 124, No. 2: 240–261.

ČTYŘI KRITICKÉ REFLEXE SLOVENSKÉ POLITIKY Z HLEDISKA GENDERU / VERONIKA ŠPRINCOVÁ

CVIKOVÁ, J. (ED.). 2011. *POLITIKY A POLITIČKY. ASPEKTY POLITICKEJ SUBJEKTIVITY ŽIEN*. BRATISLAVA: ASPEKT.

Nakladatelství ASPEKT vydalo v rámci projektu s pracovním názvem „Women Doing Politics“ v ediční řadě *Aspekty* soubor původních textů tří autorek – Ľubici Kobové, Zuzany Maďarové a Alexandry Ostertákové, které se různými způsoby vztahují k tématu politické subjektivity žen na Slovensku. Sborník obsahuje celkem čtyři texty, které k tématu přistupují z různých pozic, a vytvářejí tak plastický obraz vztahu žen a slovenské politiky. První text, jehož autorkou je Zuzana Maďarová, zkoumá pozici žen v průběhu událostí listopadu 1989. V další části se Ľubica Kobová zabývá otázkou biopolitiky a jejích limitů ve vztahu k projednávání Národního programu ochrany sexuálního a reprodukčního

zdraví. Třetí text, opět Zuzany Maďarové, analyzuje předvolební kampaň Magdalény Vášáryové, kandidátky na primátorku Bratislavy. Na druhou významnou slovenskou političku a její působení v pozici premiérky, Ivetu Radičovou, se zaměřuje poslední příspěvek Alexandry Ostertákové.

I přes rozmanitost témat a přístupů, použitých metod i teoretického rámce působí sborník kompaktně, protože se všechny autorky explicitně vztahují k ústřednímu tématu – politické subjektivitě žen. Velký přínos sborníku spatřuji především ve zmapování bílých míst v bádání ohledně pozice žen ve veřejném životě – ať již jako aktivních akterek, nebo jako „objektů“ politického vyjednávání.

projevy, ale spíše na řadu komentářů odsuzujících nikoli je, ale „přehnanou reakci“ na „soukromou konverzaci“. Druhým tématem její přednášky byla kritika humoru používaného k potvrzení stávající mocenské hierarchie.

Téma humoru se objevilo také v příspěvku Brazilky Karly Avanço a rovněž v prezentaci výzkumu Kristin Aune „Reasons for hope: third-wave feminism and pedagogy in the 21st century“. Kristin Aune tento výzkum prezentovala i na 8th European Feminist Research Conference v Budapešti.

Kromě praktických metod pro výuku, reflexe sexismu v nejrůznějších podobách (přednáška Bena Brabona o sexismu v mužských studiích) a zaměření na postfeminismus a reakci (backlash) proti feminismu spolu s používáním konceptů jako druhá a třetí vlna nottinghamská konference nabídla i orientaci ve zdrojích pro výuku („Finding feminist information in a „gender-neutral“ information environment“ – Anne Welsh a Julianne Nyhan) a výzvy k přímé aktivistické participaci – např. projekt centra Women’s resource center „why women“ zdůrazňující praktickou důležitost podpory ženských organizací, jež v současném ekonomickém klimatu hrají zásadní roli. Diskuse a síťování po konferenci a během ní se nesly v duchu určitého izolacionismu britských účastnic a účastníků konference, který je sice vzhledem k současné konzervativní vládě ve Velké Británii do jisté míry pochopitelný, nicméně vzhledem k nástupu obdobné rétoriky i jinde by se otevřenější přístup mohl ukázat jako konstruktivnější.

Konference The Futures of Feminism v Londýně nabídla tradičnější podobu prezentací a více prostoru věnovala literární kritice a studiu literatury (např. příspěvek o „neviditelném muži“ – Nelsonu Algrenovi – do značné míry zneuznaném jako zdroji inspirace Simone de Beauvoir). Shirin Rai v úvodní přednášce zasadila celou konferenci do rámce kritiky současného sociopolitického vývoje. Ve vztahu k feministickým budoucnostem zdůraznila nutnost překlenování propastí – připomněla geografii exkluze, ghetta reál-

První stať s názvem *Ženy Novembra* se zaměřuje na ženy jako politické aktérky, subjekty¹ politické změny. Zuzana Maďarová v ní zevrubně analyzuje dosud jen málo zmapovanou oblast veřejného působení žen v období sametové revoluce.² Přínosný je především její komplexní a reflexivní přístup – nezastavuje se u „převyprávění“ listopadových událostí roku 1989 na základě obsahu uskutečněných rozhovorů s jejich aktérkami, ale odhaluje v návaznosti na ně i hlubší struktury, které jsou nezbytné jak pro odhalení nové dimenze tohoto historického období, tak pro pochopení současného postavení žen ve veřejném životě (nejen) na Slovensku. Kriticky se staví nejen k rozhovorům samotným, ale i k metodě jejich analýzy, což jí umožňuje uchopovat nové a nové aspekty a roviny tématu.

Možný prostor však zůstal otevřený při analýze autorčiny vlastní pozicionality, která je dnes již téměř samozřejmou součástí feministických prací. Reflektuje sice svoji etnickou, názorovou i sociální pozici (s. 18), zcela však vynechává svůj věk, který jistě ovlivnil jak její vztah k tématu a vzhledem do něj, tak přístup respondentek k ní jako tazatelce. Je zřejmé, že vzhledem k rozsahu článku nebyl pro hlubší rozpracování této roviny dostatek prostoru, přesto pokud se autorka v inspiraci publikací *Pamät žien. O skúsenosti sebaútvárana v biografických rozhovoroch* u vlastní sebereflexe – byť poměrně vágně – zastavuje a v poslední části stati hovoří i o „tematizaci zkušeností žen“ (s. 45–47), je s podivem, že tento aspekt nezahrnuje. Jak věkový rozdíl mezi badatelkou a dotazovanými ovlivnil průběh a obsah rozhovorů? Jaký měl vliv na mocenské vztahy mezi nimi v průběhu rozhovorů? Do jaké míry byla autorka odkázána na výpovědi akterek událostí, do kterých ona sama zapojena nebyla, a na jejich konstruování osobních zkušeností?

Přesto však kritický přístup k rozhovorům i k jejich analýze umožňuje autorce odhalit a popsat tři klíčové aspekty, které se ve výpovědích prolínaly: rozporuplnost revoluce; indiferentní vztah k ní; Listopad jako magický moment, odkletí. Vedle samotného obsahu rozhovorů a postojů akterek k listo-

padovým událostem se stať zaměřuje i na méně viditelné aspekty – konstruování aktivit dotazovaných i jich samotných v rámci rozhovorů. Tyto aspekty odhalují hlubší perspektivu genderovanosti sametové revoluce. Jinými slovy, nezastavuje se u banálního tvrzení, že ženy byly méně viditelné a vykonávaly spíše rutinní, servisní činnosti, ale v odkazu na Foucaultovu tezi, že „moc je imanentní společenským vztahům“ (s. 25), a na koncept subjektivace Judith Butler³ odhaluje i možné příčiny toho, proč a jak byly ženy zneviditelněny.

Důležitým analytickým rámcem je pro autorku i koncept infrapolitiky (tamtéž), který jí pomáhá zviditelnit právě tu oblast „revolučních“ aktivit, jichž se ženy účastnily, ale která není zahrnuta do konvenčního historického diskursu (nebo je zahrnuta pouze okrajově). V závěru autorka zasazuje výpovědi a zkušenosti dotazovaných žen do rámce veřejné/politické a soukromé/osobní sféry, což celý text ještě pevněji ukotvuje do tradice feministického myšlení. S pojmem „politika“ se tu tedy nesetkáváme v jednom předem určeném významu (např. institucionalizované politiky), ale v různých modech podle toho, jak jej konstruují samy respondenty. To opět podtrhuje hlavní cíl článku – zviditelnit a zvýznamnit zkušenosti žen během sametové revoluce.

Ostatní stati se již věnují současnosti či nedávné minulosti. Ľubica Kobová pomocí konceptu biopolitiky (s. 54–56) analyzuje připomínkové řízení k návrhu *Národního programu ochrany sexuálního a reprodukčního zdraví*. Spíše než na ženy jako aktivní subjekty politiky (které však nepomíjí úplně) se proto zaměřuje na způsoby, jakými jsou ženy konstruovány jako „objekty“ politiky, resp. biopolitiky a jejich různých modů.

Vzhledem k teoretickému rámci, v němž se její příspěvek pohybuje, však na příkladu veřejného projednávání návrhu odhaluje další důležitou rovinu, a to aspekty politiky jako takové. Vedle skutečnosti, že „jedním z definičních aspektů současné politiky je existence politiky jako biopolitiky“ (s. 53), tak poukazuje i na nedostatečnost připomínkové-

na i symbolická, nebezpečí interpretace kulturního obratu jako obhajoby relativismu. Zdůraznila také mezeru mezi feministickou teorií a praxí, kdy po opětovném sblížení v 90. letech 20. století momentálně dochází k nostalgii po velkých demonstracích. Zmínila se také o mezeře mezi přítomností a minulostí, kdy přítomnost automaticky dostává normativní prioritu a určuje, co a jak bude z minulosti interpretováno. Tento postup vede ke ztrátě částí vlastní feministické historie a je mimo jiné důsledkem špatné výuky.

Velký prostor byl na konferenci věnován médiím. Asi nejčastěji kriticky reflektovaným textem se stal článek „Post-feminism and popular culture“ Angely McRobbie z roku 2004. Dan Varndell rozebíral sexismus jako strukturální vlastnost konzumní kultury, zatímco Anthea Taylor se zaměřila na mediální obraz úmyslně bezdětné australské premiérky Julie Gillard a proměny v jejím (veskrze negativním, protože nefemininním) vykreslování. Z „hvězd“ mediálních studií vystoupila Liesbet van Zoonen v panelu o sexualizaci (mladých žen v kultuře).

K tématu budoucnosti feminismů se přímo vztahovalo několik příspěvků zaměřených na studium feministického hnutí, jeho dějin a proměn v epistemologii. Sem spadala strhující přednáška Debory Withers „Strategic interventions: the intimacy of epistemology and historiography in contemporary feminism“. V porovnání s předchozí konferencí byl její příspěvek zajímavý zejména ostrou kritikou konceptu vln používaných v genealogii feministického myšlení a aktivismu. Deborah Withers věří, že tento koncept má místní a časové dopady – pomáhá zavádět západní feminismus jako normu a zároveň vnucuje jeho čas jako objektivní veličinu pro poměrování „vývoje“. Dále tvrdí, že pro strategické pochopení feministické historie je nutné zaměřit se více než na vlny a podobné koncepty na konkrétní praktiky, např. v rámci feministických demonstrací a happeningů. Tím se zamezí metaforám generačního konfliktu, jež zneviditelnují skutečnost používání podobných nebo přímo stejných praktik napříč historií feministického aktivismu a také napříč hranicemi, což by mělo přispět

ho řízení jako nástroje občanské participace a na propojenost biopolitiky s policejním uspořádáním, přičemž vychází z Rancièreova rozdělení politiky na „policii“ a „politiku“ (s. 81).

Velká část stati je zaměřena na analýzu samotné podoby návrhu *Národního programu ochrany sexuálního a reprodukčního zdraví* a proměny veřejného diskursu o jeho obsahu, ale i na průběh jeho projednávání. Jako jednu z hlavních proměn identifikuje autorka přechod od diskursu péče o počtí (resp. nenarozené dítě) k diskursu péče o ženy a jejich reprodukční zdraví. Jako další důležité mody identifikuje péči o rodinu a péči o národ. Rozkrývá tak hlubší, na první pohled málo viditelné struktury celé debaty a změny diskursivního rámování problému (jako příklad takového překódování uvádí autorka přijetí původně feministického diskursu odmítání medikalizace ženského těla křesťanskými institucemi – s. 63), které výrazněji přispívají ke komplexnímu chápání nejen projednávání konkrétního návrhu, ale i politického uspořádání, v němž se odehrávalo.

Poslední dva texty spojuje zaměření na významné slovenské političky – Magdalénu Vášáryovou a Ivetu Radičovou. Diskursivní analýza kampaně první a mediálního obrazu druhé z nich významně dokresluje pozici žen jako politických aktérek/subjektek a jeho možných příčin.

I druhá stať Zuzany Maďarové v tomto sborníku se významně opírá o dichotomie osobní/politické a veřejné/soukromé a konceptualizaci domova v článku *Feministické variace na téma dům a domov*.⁴ Iris Young v něm zaujímá jakousi střední pozici mezi rozšířenou kritikou soukromé sféry jako zdroje útlaku žen ve společnosti (např. Beauvoir a Irigaray nebo Okin) a naopak její glorifikací a zdůrazňování ženské úlohy v ní jako vzoru pro organizaci dalších oblastí života společnosti včetně sféry veřejné (zejm. Elshtain). Young si na jedné straně plně uvědomuje negativní vliv tradičního dělení společnosti do dvou sfér na postavení žen a mužů ve společnosti, na druhou stranu však nevnímá soukromou sféru („dům a domov“) pouze jako místo útlaku žen. Záro-

veň však upozorňuje i na nebezpečí projektování ideálu domova do větších politických jednotek (s. 127).

A právě na tomto bodě stavi Zuzana Maďarová svoji kritiku vizuální podoby kampaně Magdalény Vášáryové, která je jednak exkluzivní (zaměřuje se pouze na určitou – „slušnou“ – část voliček a voličů), jednak založená na stereotypní konstrukci kandidátky jako hospodyně a pečovatelky (město je tak konstruováno jako velká rodina a kandidátka na primátorku jako její matka). Zajímavý, ovšem nereflexivní, je i přesah do obsahu předchozí stati, a to ve vztahu k tématu občanské participace, na kterém byl do značné míry založen program hlavního protikandidáta.

Zatímco kampaň Vášáryové byla založena na představě zastupitelské demokracie – primátorka (matka) bude ve městě (domově) hájit zájmy jeho obyvatel –, kampaň Milana Ftáčníka byla založena spíše na představě participativní demokracie, v níž se primátor nestaví do role „vládce“ (otce?), který ví, co je pro město dobré, a hájí zájmy občanek a občanů, ale ponechává jim více prostoru k tomu, aby mohli své zájmy vyjadřovat a hájit sami. I přesto je však analýza obou kampaní velmi cenná a ukazuje, jak subtilními mechanismy je udržována (ať již vědomě, či nevědomě) představa žen jako specifických politických aktérek, které využívají své „schopnosti“ osvojené v soukromé sféře i ve sféře veřejné.

Závěrečná stať Alexandry Ostertákové je zaměřena na obraz první slovenské předsedkyně vlády Ivety Radičové. Nejde však již o obraz, který (spolu)vytváří (sama) politička v rámci předvolební kampaně, ale o obraz, který vykreslují média. Využívá při tom kombinaci kvantitativního a kvalitativního přístupu. Na základě kvantitativní analýzy dochází k závěru, že oproti možnému očekávání nedostala politička na rozdíl od svých protikandidátů v prezidentských i parlamentních volbách „výrazně menší pozornost (...) a že se média nezaměřovala víc na její osobnost než na její politickou agendu“ (s. 150).

Kvalitativní analýza však ukázala, že média „používala takové způsoby konstrukce obrazu Radičové, které oslabovaly

k omezení současné mocenské hegemonie. Jedná se tak o projekt propojující historiografii s epistemologií v rámci tradice kritické teorie.

Deborah Withers spolu s irskou kolegyní Niamh Moore představily později na 8th European Feminist Research Conference v Budapešti také praktickou aplikaci strategického zaměření, kdy na dvou konkrétních příkladech aktivismu upozornily na prvky, které klasická feministická historiografie maže z paměti, protože „nezapadají“ do lineárního narativu (jde např. o typy aktivismu spojované s první vlnou používané ve vlně třetí). Na obdobné mezery v jiném kontextu upozornil panel věnovaný umění a feminismu, zaměřující se na kurátorské praktiky z hlediska transnacionálního feminismu.

K přeformulování feminismu vyzvala i Maria Caterina La Barbera v příspěvku „Re-imagining feminism from where I stand“, kde představila svou myšlenku „multicentrického feminismu“ spojeného s analytickou kategorií „intersekcionalního genderu“. Tímto způsobem je podle ní možné vyrovnat se s hierarchií, která se v současnosti zdá být důsledkem rozdílných femininit, i s nebezpečím intersekcionalismu, v němž se kategorie genderu může „rozpustit“. Zde je třeba poznamenat, že přes téměř všudypřítomné vyzývání ke kritice hierarchie se kromě světového Jihu o žádných „jiných“, tedy ani z bývalého druhého světa, téměř nemluvilo. Jednu z mála výjimek tvořil příspěvek Jonathana Deana, který se pokusil odhalit možné zdroje naděje pro feministickou teorii, mimo jiné i v práci Marty Kolářové o antiglobalizačním hnutí. Jeho hlavní tezí bylo, že beznaděj se z teorie vytrácí, pokud se odvrátí od úplné abstrakce a hledá zdroje v žité praxi. Načrtl tak možné alternativy k „afirmativní“ teorii Braidotti, Grosz a dalších.

Rosi Braidotti celou konferenci ukončila strhující přednáškou o feministické politice a udržitelné budoucnosti s podtématem „Jak se vyhnout vyhnutí?“ Zaměřila se mimo jiné na poznatky vyvracející klasické moderní představy o subjektivitě, tělesnosti, reprodukci, dále na kritiku mainstreamové vědy, která se ani v novém miléniu neobtěžuje seznámit s feministickou

její pozici jako aktivní politické subjektky“ (s. 155), a to jak v případě prezidentských, tak v případě parlamentních voleb. V tomto kontextu se otevírá zajímavé pole pro další bádání, totiž nakolik takto konstruovaná mediální prezentace Ivety Radičové jako „slabé“ (ne)ovlivnila pád její vlády nebo přinejmenším (mediální) diskurs o ženách v politice po předčasném ukončení jejího působení v pozici premiérky.

České čtenářstvo se nespíš jen stěží ubrání srovnávání se „svým“ kontextem a možná i otázce, proč v České republice podobně rozsáhlé a komplexní zmapování tématu chybí. Možným vysvětlením je na první pohled zjevně odlišná situace – až na výjimky (např. projevy a novinové články možného kandidáta na prezidenta Karase) se v české politice nevedla výraznější veřejná diskuse o potratech, dosud se také neobjevila žena v pozici premiérky. Přesto však nemusejí být rozdíly tak velké, jak se zdají.

V současné chvíli probíhají v české společnosti diskuse právě o reprodukčních právech žen v souvislosti s možností volby ohledně péče v těhotenství, v průběhu porodu a po něm. Diskursivní nastavení probíhající debaty je velmi podobné – byť není nijak výrazně ovlivněna náboženským diskursem, střetává se v ní (feministická) kritika medikalizace ženského těla s medicínským diskursem. A podobně jako v případě projednávání *Národního programu ochrany sexuálního a reprodukčního zdraví* na Slovensku lze i v tomto případě poukázat na limi-

ty současné podoby demokratické participace, které se ostatně projeví již při projednávání českého *Národního akčního plánu prevence domácího násilí*.⁵ A ačkoli na první předsedkyni vlády si nejspíš ještě počkáme, nejsou ženy v nejvyšších ústavních funkcích ani v České republice úplnou výjimkou.

Poznámky

1 Pojem „subjektka“ používám v souladu s recenzovanými texty.

2 Ucelená práce na toto téma v českém ani slovenském kontextu dosud publikována nebyla, částečně se mu věnoval mezinárodní projekt *Paměť žen*, na který autorka také odkazuje (s. 25n), a dílčí časopisecké publikace či kvalifikační práce.

3 V knize *Bodies That Matter* Butler hovoří o paradoxu subjektivace – zjednodušeně řečeno samotná existence subjektu, který je podřízen normám a mohl jim vzdorovat, je těmito normami umožněna, ne-li přímo utvářena. Butler, J. 1993. *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of „Sex“*. New York: Routledge, s. 15.

4 Young, I. M. 2010. *Proti útlaku a nadvládě. Transnacionální výzvy politické a feministické teorii*. Praha: Filosofia, s. 43–95.

5 Viz <http://www.czlobby.cz/tiskove-zpravy/125-7/originalni-recept-premierova-poradce-domaci-nasili-vyresi-manzelska-rodina/>.

TRANSGENDEROVÉ IDENTITY V SOCIOLOGICKÉM KALEIDOSKOPU /

JANA DVOŘÁČKOVÁ

HINES, S., SANGER, T. 2010. *TRANSGENDER IDENTITIES: TOWARDS A SOCIAL ANALYSIS OF GENDER DIVERSITY*. LONDON, NEW YORK: ROUTLEDGE.

Female-to-males, transsexuálové s neoperovanými těly, he-shes, crossdresseři, drag kings nebo genderqueers. Uply-

nulá desetiletí přinesla množství nových identit a praktik, které vybočují z binárních kategorií muž a žena. Vedle me-

epistemologií, a tak si gratuluje při objevech dávného objeveného a v neposlední řadě obrátila svou pozornost i k tématu války. V rámci následné dlouhé diskuse vyzvala ke konceptuální tvořivosti a potřebě nových teoretických schémat, která by vše uvedené nově integrovala.

Právě v návaznosti na přednášku Rosi Braidotti připomínám i helsinskou konferenci *Imagining Spaces & Places*, která jako jediná nebyla svým hlavním zaměřením feministická, kladla důraz na interdisciplinární uchopování prostoru především prostřednictvím umění a jiných médií. Proto bylo zajímavé poslechnout si na ní feministické úvahy o prostoru a jeho vztahu k tvorbě subjektu. Paradoxně na rozdíl od panelů navštívených na londýnské feministické konferenci, kde byla Rosi Braidotti sice přítomná fyzicky, ale nikoli jako inspirace v panelech, které jsem navštívila, se zde ukázala jako jeden ze zásadních vlivů.

Z tohoto hlediska byla nejzajímavější přednáška Line Henriksen „*Haunted homes. Gender, body and affect in point of view horror*“. V příspěvku se autorka zabývala filmem *Paranormální aktivita*, který se jí alespoň pro mě podařilo zachránit, ač je samozřejmě otázkou, zda to spíš nesvědčí o jejich vědeckých kvalitách než o kvalitě daného filmu. Line Henriksen používá rámec materiálního feminismu. Zaměřuje se na teorii subjektu jako myslícího skrze tělo. Na rozdíl od humanistického subjektu, který je založen na překračování těla, nový subjekt nepřekračuje materialitu, jež ho obklopuje, ale naopak s ní vstupuje do interakce. Ducha v daném filmu tak interpretuje jako průvodce ženy, která se jeho prostřednictvím osvobozuje v rámci manželského vztahu.

Teorie Rosi Braidotti v praxi použila i Freja Rudels v příspěvku „*Imagining monstrosity – re-thinking subjectivity on embodied difference in P. O. Enquist’s Downfall*“. Na příkladu monstrózního těla Pascala Pinona (s druhou hlavou ženy – Marií, jak se ukázalo falešnou) ukazuje vyjednávání hranice subjektivity a normality.